

شتر بزکوه برروی زمین ساحلها سر زمین ریخته اند

« تصاویر حیواناتی که ایرانیان گشیده‌اند مخصوصاً تصویر حیوان ملی ایران یعنی « بزکوهی » دارای روح و دقت و سادگی است که در بین هنرهای آسیا تاکنون نظیر آن دیده نشده است . »

(نوشته استانلی کسون
در کتاب صنایع ایران)

انسان دوران باستان همیشه
دست خوش و حشت و اضطراب
بود و صحنه‌های ناگوارزنده‌گی
سخت خود را به نیروهای مقید
اهریمنی نسبت می‌داد. او از چشم -

غلام رضا معصومی

زخم و نیروی شوم اهریمنی که
انسان را از پای در می‌آورد
می‌ترسید و برای نگهداری خود
از شر اهریمنان به دعا و طلس
های گوناگون متousel می‌شد.
این طلس‌ها و دعاها در دوران
گذشته همیشه همراه انسان بود
تا اورا حمایت کند. (گاهی این

بعلم

طلسم‌ها پرستش می‌شد و تا آنجا که در برخی از نقاط جهان بصورت توتم^۱ و فتیش^۲ درآمده و مورد پرستش قرار گرفته است.

از اینجا به علاقه‌ی انسان او لیه در نمایش دادن مظاهر خدایان و چگونگی پرستش آنها پی‌می‌بریم. مثلاً نقش خورشید و حیوانات منسوب به خورشید مانند عقاب، شیر، گاو، گوزن و بز کوهی و .... در روی سفالهای دوره‌های پیش از تاریخ از هزاره چهارم پیش از میلاد به بعد مرسوم بوده است.^۳

البته نقش کلیه حیوانات و پرندگان کم‌وپیش روی سفالهای دورانهای پیش از تاریخ و حتی دوران تاریخی آمده است و نیز مجسمه‌های سفالی گوناگون بصورت ظرف (ساغر) و همچنین مجسمه‌های مفرغی و یا نقوش روی ظروف و اشیاء مفرغی، نقره‌ای و طلائی بیشماری در موزه‌های دنیا و موزه ایران باستان داریم ولی مقصود نگارنده از نظر کوتاهی کلام فقط « نقش بز کوهی روی سفالهای پیش از تاریخ ایران » است و شرح نقوش بویژه نقوش روی مهرها و سیلندرها و اشیاء نقره‌ای و طلائی و مفرغی و نیز مجسمه‌های گوناگون بز کوهی را به وقت دیگر موکول و سخن را کوتاه می‌کند.

بدون شک این انسانها احتیاج زیادی به خدایان حمایت کننده و مفید داشتند زیرا آنها حس کرده بودند که از زمانهای خیلی پیش طوفان، رودخانه، حیوانات وحشی و سایر عوامل زیانکار انسان و گله و خانه و محصولات کشاورزی را تهدید می‌کنند و برای اینکه از آسیب این عوامل مضر دور باشند خدایان واله‌های را که باعث ایجاد این عوامل می‌شوند هی پرستیدند

۱- توتم Totem: شیئی مقدس مورد پرستش با روح را گویند مانند حیوانات و نباتات و این عقیده را توتمیسم نامند.

۲- فتیش Fetish: شیئی مقدس مورد پرستش بدون روح است مانند سنگ و این عقیده را فتیشیسم نامند.

۳- چنانکه بیشتر مجسمه‌های حیوانات به بویژه بز کوهی را بصورت آویز به گردن خود می‌آویختند بویژه در هنر لرستان (بین اقوام کاسی) داشتن این نوع مجسمه‌ها بسیار رائج بوده است و شاید این اقوام نیز بصورت توتم از این نوع مجسمه‌ها استفاده می‌کرده‌اند.

و گاهی نیز شیئی مورد علاقه یا حیوان منسوب به آن خدا ایا الله راستایش میکردند. بسیار دیده شده است که از یک حیوان فقط یک عضو از اعضای بدنش را روی سفال نقش کرده اند. هملاً نقش اغلب سفالهای پیش از تاریخ بهویژه هزاره چهارم و سوم پیش از میلاد شاخهای گاو، شاخهای گوزن و شاخهای بز کوهی و پوزه‌شیر، بال و پنجه پرنده با تلاقی همراه با اشکال هندسی است.^۴ (مانند ظروف شهر سوخته زابل حفاری اخیر پروفسور توچی).

هر قوم باستانی بز کوهی را مظہر یکی از عوامل طبیعی سودبخش میدانست. هملاً در لرستان حیوان خورشید و وابسته به خورشید بود و گاهی نیز بز کوهی مظہری از فرشته باران بود زیرا از زمانهای بسیار کهن ماه با باران خورشید با خشکی و گرمابیه داشته است و چون میان شاخهای خمیده بز کوهی و هلال ماه نیز رابطه‌ای وجود دارد از این رو مردم باستان عقیده داشتند که شاخهای پرپیچ و خم بز کوهی در نزول باران مؤثر است. در شوش و ایلام بز کوهی مظہر فراوانی و رب‌النوع روئیدنیها خوانده میشد. در سو مر بز کوهی نمایش دهنده خصیصه حیوانی خدای بزرگ بود. (خدای بزرگ در نقش خدای نباتات ظاهر شده و شاخه درختی در دست دارد و بز کوهی بر گهای آن شاخه را میخورد).

استادی و مهارت مردم پیش از تاریخ در ساختن ظروف سفالی شگفت‌آور

ج- دکتر جرج کنتنو Dr. Georges Contenav در کتاب «صنایع ایران» تحت عنوان «صنعت سفال اولیه» عقیده دارد که «کلیه اشکال هندسی که در روی سفال دیده می‌شود معنی ویژه‌ای دارند هملاً خطوط متوازی منکسر که در دایره یا مستطیل محاط است و یا در چیزی محاط نبوده و ساده است وجود آب را ثابت می‌کند. مثلثی که در میان آن شکل شطرنج رسم شده باشد نماینده کره است. سطحی که خطوط مایل روی آن رسم شده باشد نشانه زمین زراعتی است و بطور کلی میتوان گفت این اشکال نوعی خط تصویری است که برای مردم آن زمان گویا بوده و پیش از خطوط باستانی ایران در این سرزمین معمول و مرسوم بوده است. از این‌رو «اشکال و نقوش روی سفال را میتوان کتابهای اولیه ایران زمین تصور کرد.» علامات و نشانه‌هایی مانند «صلیب و مثلث که روی سفال مشاهده می‌شود ممکن است با مذهب و خدایان آن عصر مربوط بوده و یا نماینده طلس و جادوی آن دوره بوده باشد».

است این مردم بهترین نوع سفال را بادست و چرخ سفالگری ساخته اند و در ساختن این ظروف کلیه خصائص زندگی خود اعم از مذهبی، اخلاقی و هنری را نشان داده اند و با بررسی ظروف سفالی پیوستگی تمدن هارا می توان دریافت مخصوصاً در ترسیم حیوانات شاخدار و بز کوهی مردم دوره باستان مهارت داشتند.^۵

از داستانها و افسانه های هربوط به اقوام آریائی در سرزمینهای مختلف دنیا قدمی به ویژه روم و یونان چنین برمی آید که گاهی خدایان مصلحت می دیدند خود را به صور مختلف حیوانات وحشی و اهلی یا پرنده های زیبا در آورند: چنانکه ژوپیتر (زئوس) خدای خدایان یونان و همچنین الهه ها و خدایان دیگر در هیکل حیواناتی مانند گاو وحشی، قوی سپید، کبوتر و فاخته سپید، اسب، عقاب، قوچ، گراز و غزال دیده شده اند. حتی به اراده خدایان واله ها دیگران نیز به شکل حیوانات مختلف ظاهر شده اند^۶ شاید همین تغییر قیافه خدایان و بیرون آمدن آنها به صور مختلف حیوانات یکی از دلایلی باشد که حیوان مقدس شمرده شده و نقش حیوان موضوعی برای نقش آفرینان و هنرمندان سازنده ظروف سفالی دوران باستان گردیده است.

اکنون نقش بز کوهی را در تمدن های مختلف ایران بررسی می کنیم.^۷

۵- اصولاً حیوان شاخدار برای مردم باستان عزیز و مقدس بوده است. حتی در آئین زرتشت نیز حیوانات شاخدار را عزیز می داشتند، چنانکه در کرده (فصل) ۲ و ۹ و ۸۰ بهرام یشت در سروده ای که زرتشت سرباز پیروز را تعریف می کند می فرماید:

«نیروی اهورائی در کالبد گاو نر زرین گوش شاخ طلائی و قوچ دشتی زیبا و شاخ پیچیده و گوزن جنگلی تیز شاخ در می آید.» باید یاد آور شد که زمان زرتشت را محققین ۶۵ قرن پیش از میلاد مسیح می دانند و سروده ای اورا نیز منتبه به زمان خودش می کند پس این نقش ها ممکن است مظہری از آئین زرتشت نیز بوده باشد.

۶- رجوع شود به کتاب افسانه خدایان (تاریخچه مختصر میتو اوزی یونان و تأثیر آن در ادب و هنر جهان) تأییف آقای شجاع الدین شفا از نشریات بنگاه مطبوعاتی صفحات ۲۳-۲۵

۱۳۰ ۱۱۴-۹۲-۹۱-۷۵-۳۰-۲۷-۲۶-۲۵

۷- بیشتر سفالهای پیش از تاریخ نخست با نقش هندسی و تزئینی جلوه میکرد و پس از مدتی نقش حیوانات معمول گشت و زمانی بعد هنرمندان دوباره به نقش هندسی علاوه می شدند. این تحول در بیشتر تمدن های پیش از تاریخ ایران دیده می شود.

شماره ۱۹۷۸۵ شهر سوخته زابل (هزاره سوم پیش از میلاد)

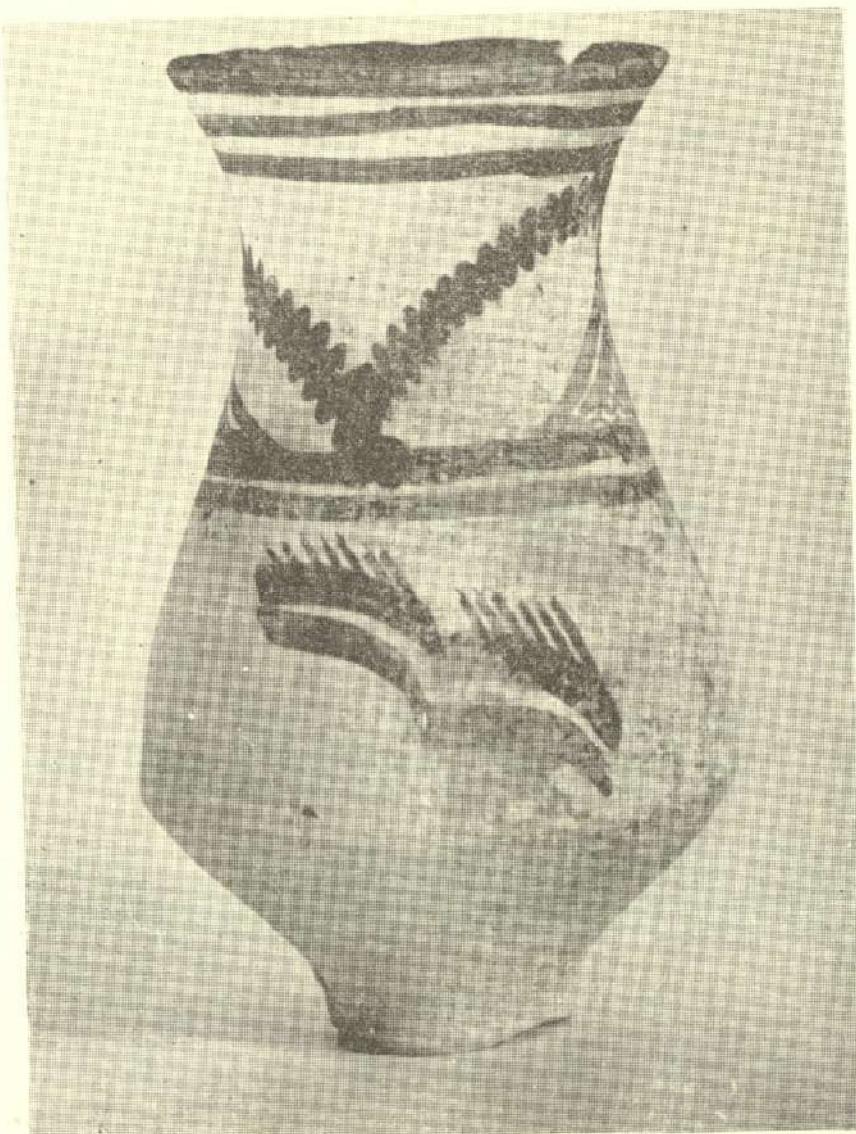
کوزه کوچک استوانه‌ای شبیه ساغر بادهانه گشاد و انتهای بدنه باریک و دارای نقش دو بز کوهی در دو طرف بدنه . شکسته و کسردار است . قطر دهانه ۶ و بلندی ۱۰ سانتی متر . (کاوش‌های سال ۱۳۴۷ پروفسور توچی)

(شکل ۱)

شماره ۲۲۸۶ شهر سوخته زابل (هزاره سوم پیش از میلاد)

ساغر سفالی نخودی رنگ با نقش قهقهه‌ای هندسی و نقش دوشاخ بز که بطری هندسی (استیلیزه) در آورده شده است، در دو طرف بدنه و نقش دوشاخ گوزن تزئینی در دور گردن. شکسته و وصالی شده است قطر دهانه $6/5$ و بلندی 13 سانتیمتر است (کاوش‌های سال ۸۴ پروفسور توچی)

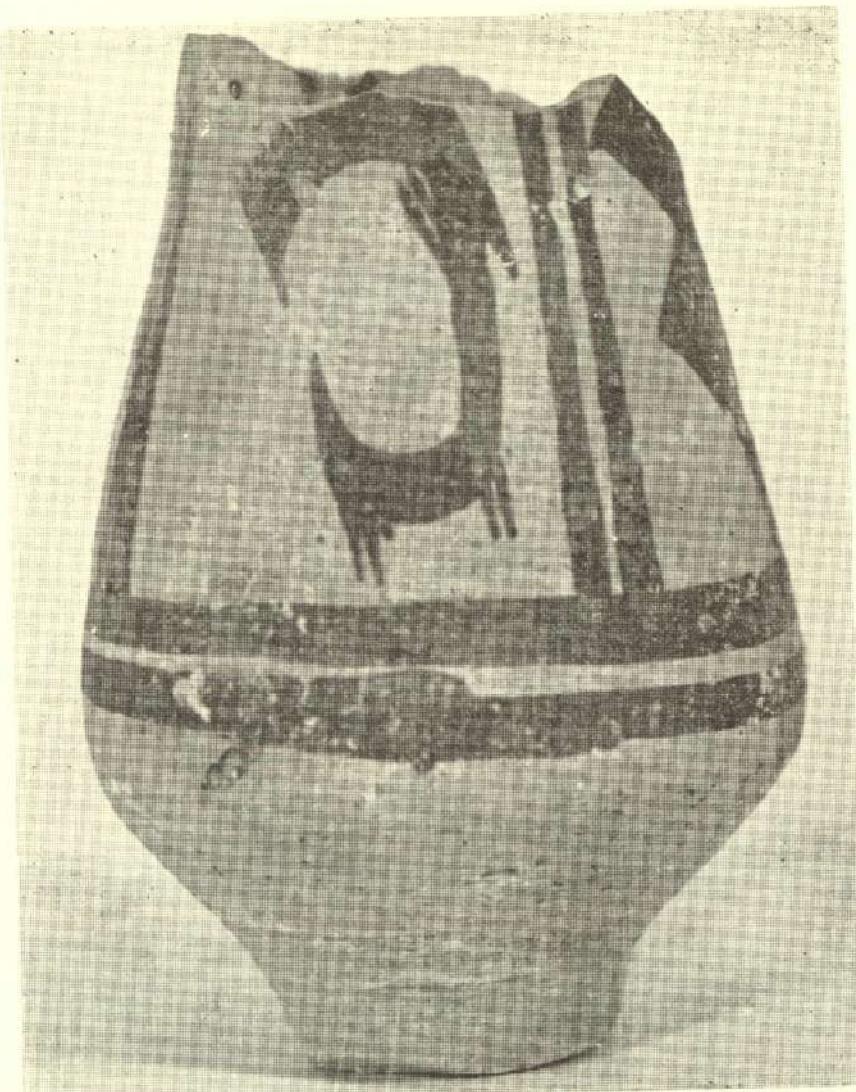
(شکل ۲)

شماره ۳۶۳۱ تمدن شهر سوخته زاپل (هزاره سوم پیش از میلاد) کوزه کوچک سفالی نخودی رنگ با دهانه گشاد و انتهای بدنه باریک دارای نقوش قهوه‌ای رنگ هندسی. در دو طرف گردن دو نقش بز کوهی که بصورت طرح هندسی در آورده‌اند دارد. ارتفاع ۱۱ سانتیمتر. شکسته و کسردار است (کاوش‌های سال ۸۴ پروفسور توجی)

(شکل ۳)

۳۶۴۴ تمدن شهر سوخته‌زاپل (هزاره سوم پیش از میلاد)
کوزه کوچک‌سفالی نخودی رنگ با نقوش هندسی قهوه‌ای و نقش دو بزر
کوهی در دو طرف گردن. شکسته و کسردار. بلندی ۱۲ سانتیمتر (کاوش‌های
سال ۴ پروفسور توجی)

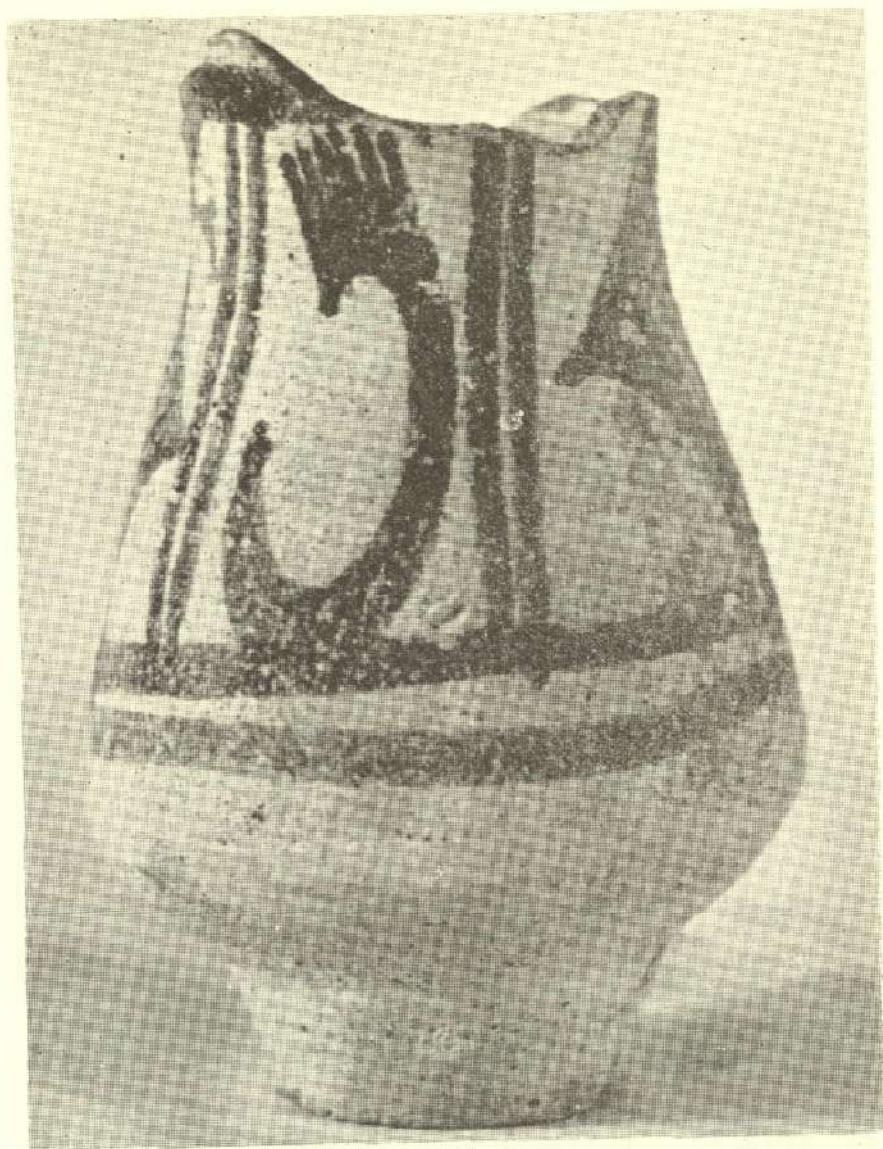

(شکل ۴)

شماره ۳۶۴۳ تمدن شهر سوخته زابل (هزاره سوم پیش از میلاد) کوزه کوچک سفالی نخودی رنگ با نقوش قهوه ای هندسی و نقش یک بز کوهی که بطرح هندسی در آورده اند در یک طرف و نقش ییک شاخ از

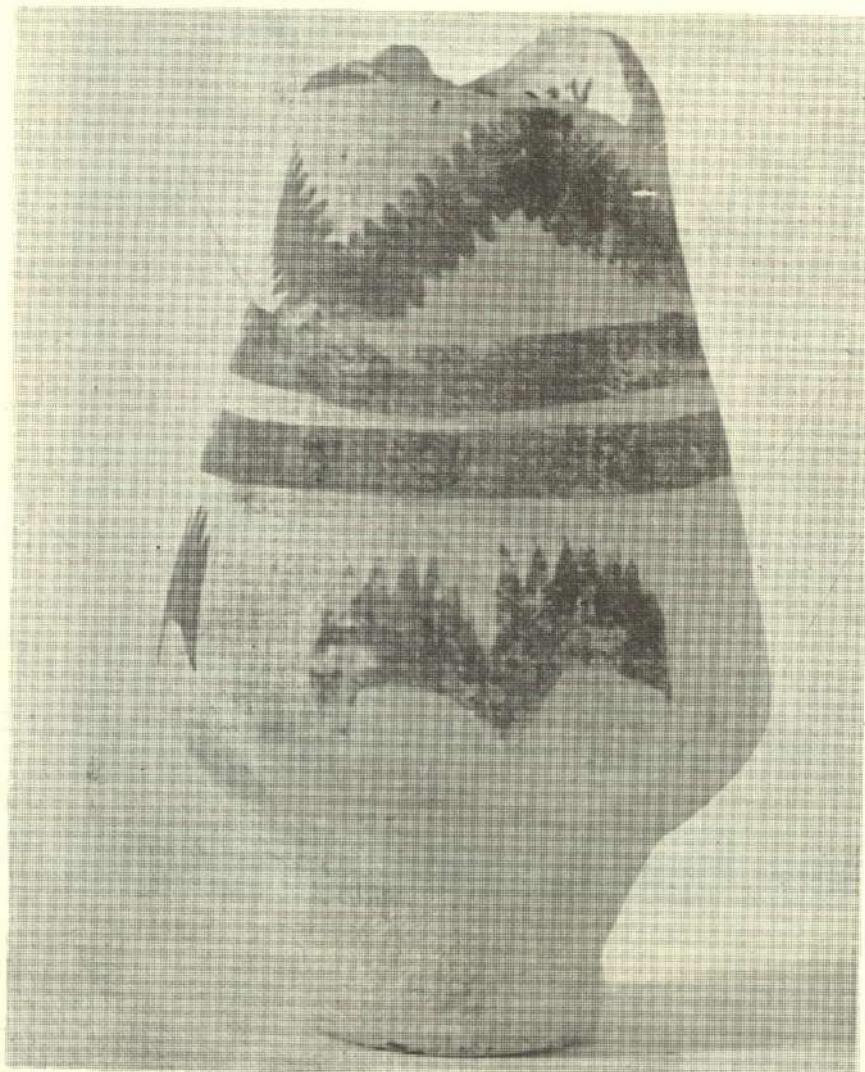
(شکل ۵ الف)

(شکل ۵ ب)

بز کوهی که نمودار خود بز است در طرف دیگر کوزه . بلندی ۹/۲ سانتیمتر شکسته و کسردار است . (کاوش‌های سال ۱۸۴۴ پروفسور توچی) (شکل‌های الفوب)

شماره ۳۶۸۵ تمدن شهر سوخته زابل (هزاره سوم پیش از میلاد) کوزه کوچک نخودی رنگ با خطوط کمر بندی قهوه‌ای رنگ و نقوش تزئینی دال بری بر دور گردن و نقش سه شاخ از سه بز کوهی که نمودار خود بز است در سطح بدن. شکسته و کسردار است بلندی ۱۲ سانتیمتر (کاوش‌های سال ۴۸ پروفسور توجی)

(شکل ۶)

تمدن تپه سیلک کاشان ۸

تمدن سیلک کاشان از هزاره پنجم تا هزاره اول پیش از میلاد ادامه داشته و شامل ۶ طبقه باستانی است که هر طبقه نوعی سفال و اشیاء باستانی دیگر را معرفی میکند.

تمدن سیلک I - الف دارای سفال‌های نخودی‌رنگ، ساخته دست است و تزئینات سیاه و قهوه‌ای با نقوش هندسی و نقش حیواناتی هانند گربه، بز کوهی و پرندگان و حتی انسان انجام شده است. این تمدن با تمدن تپه حصار II نزدیک دامغان (که بعداً شرح آن خواهد آمد) قابل مقایسه است.

تمدن سیلک I - ب و ج - دارای سفال ساخته چرخ، نخودی‌رنگ و تزئینات با نقوش حیوانات بی‌تناسب بوده و با تمدن حصار II قابل مقایسه است. تمدن سیلک II : علاوه بر سفال‌های ساخته چرخ و نخودی‌رنگ دوره‌های پیشین، سفال خاکستری رنگ هم پیدا شده است. همچنین الواح گلی همراه ظروف با خطوط دوران نزدیک به عهد عیلام (پروتوایلامی) یافت شده است. خط این الواح شاید قدیمی ترین خط حقیقی باشد که پس از خطوط تصویری در ایران مرکزی بوجود آمده است و تاریخ آن را بین ۲۸۰۰ تا ۱۷۰۰ پیش از میلاد مسیح تعیین کرده‌اند.

اکنون چند نمونه از ظروف سفالی سیلک که دارای نقش بز کوهی و سایر تزئینات هندسی بوده و تمدن سیلک را مشخص می‌سازد معرفی می‌شود. این ظروف که بشماره‌های ۲۵ - ۹۰ - ۱۷۳ - ۸۴۲ - ۶۰۲۱ - ۱۷۳ دفتر کل موزه ایران باستان (بخش پیش از تاریخ) ثبت شده است بسیار متنوع بوده خلاصه

- تپه سیلک Tepé Sialk در ۹ کیلومتری جنوب غربی کاشان قرار گرفته و کاوشهای آن در سال ۱۳۱۱ بوسیله هیئت فرانسوی اعزامی موزه لوور بریاست پرسور رومان گیرشمن شروع شده و سه سال طول کشیده است. گیرشمن نتیجه این کاوشهای را در دو جلد کتاب بنام کاوشهای سیلک کاشان در سالهای ۱۳۱۷ و ۱۳۱۸ و ۱۹۳۸ (۱۹۳۹ و ۱۹۴۰ میلادی) در پاریس منتشر کرده است.

Fouilles Desialk — Presbe Kashan — 1933 — 1934 — 1937

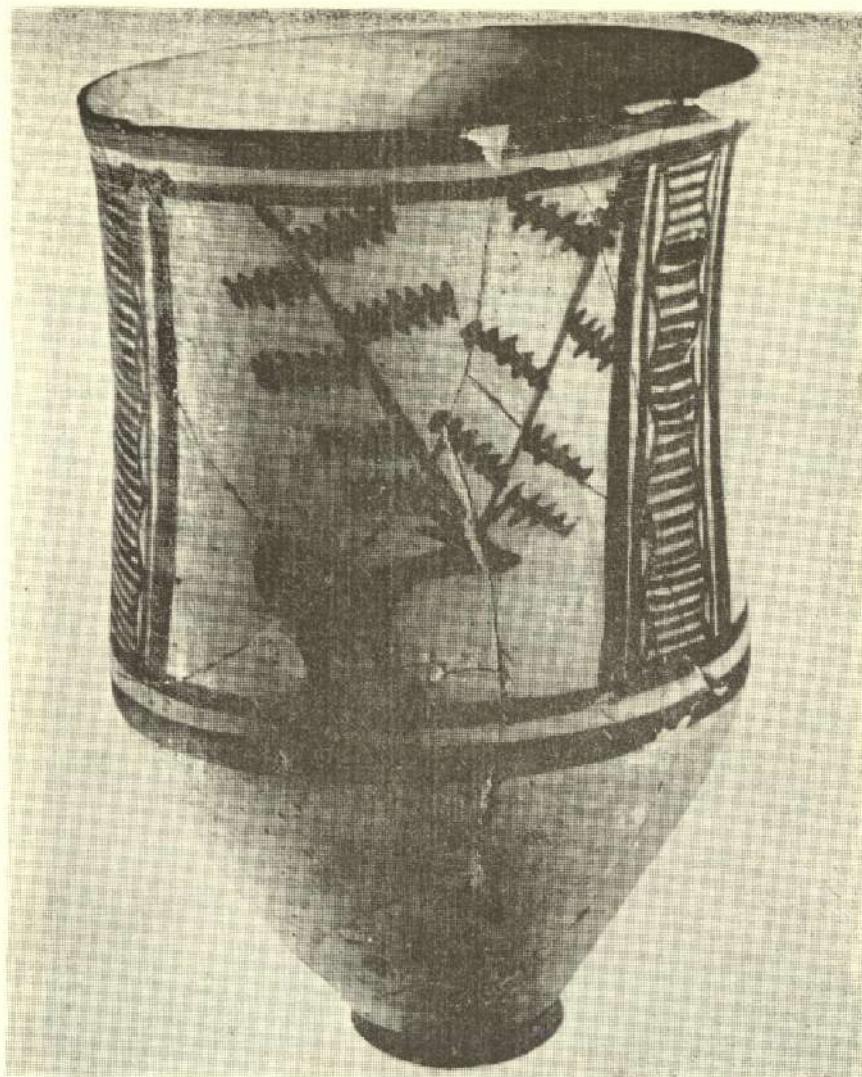
شرح آنها در زیر نویس عکس‌ها آمده است. گذشته از ظروف، چند طرح از قطعه سفالهای^۹ مختلف این تمدن را جهت مقایسه با قطعات سفالهای تمدن‌های دیگر ارائه میدهد. باید یاد آور شد که نقش گلهای همانند گل آفتاب گردان و درخت زندگی (درخت مقدس) که در میان شاخ بزها قرار گرفته است بسیار جالب توجه بوده و ریشه باستانی دارد. زیرا همین گل همانند گل آفتاب گردان نشانه و مظہری از خورشید بوده و در دوران باستان محترم شمرده می‌شده است.

(شکل ۷)

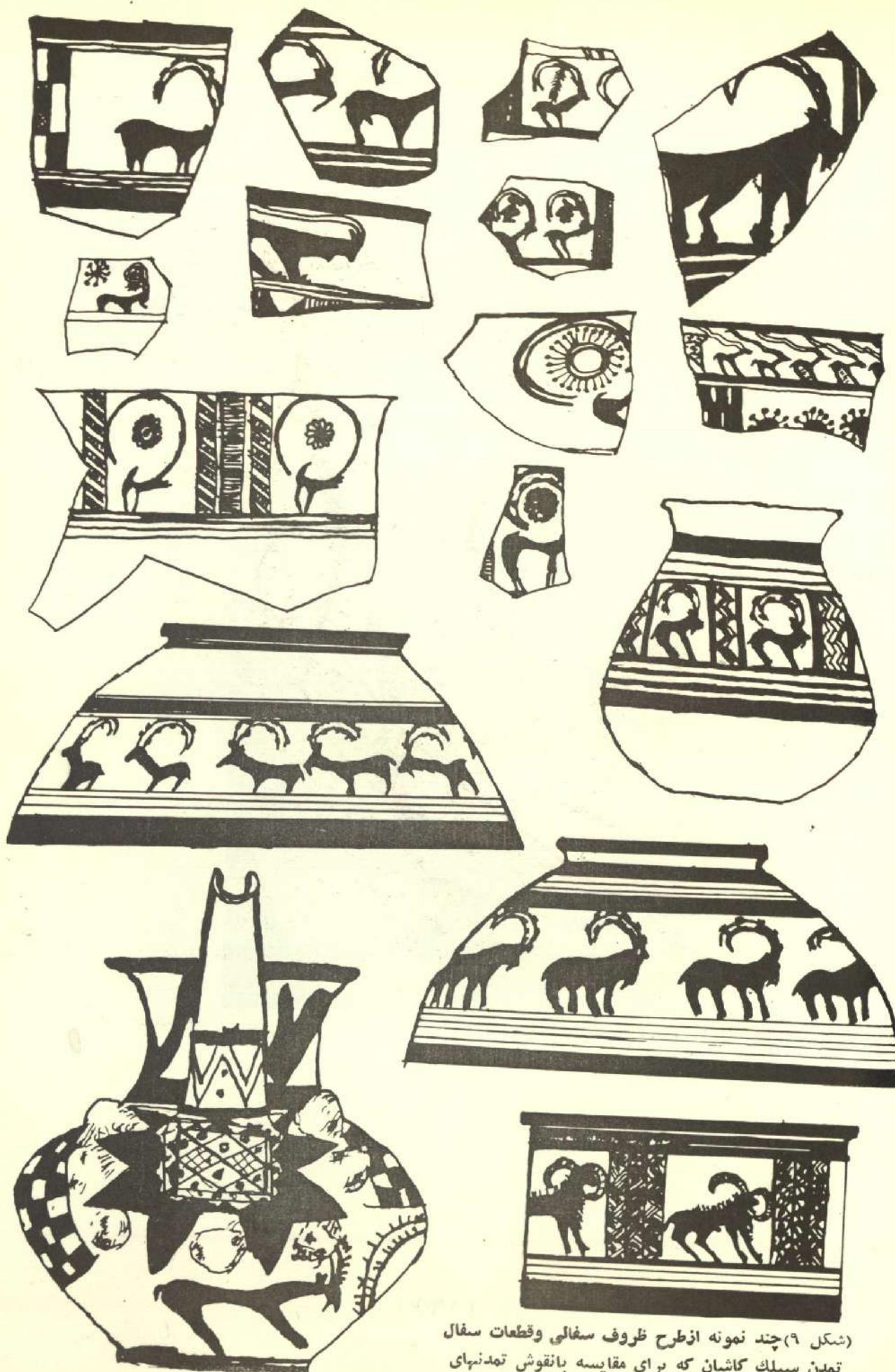
شماره ۲۵ سیلک III (۳۰۰۰ سال پیش از میلاد) کاسه سفالی نخودی رنگ پایه دار دارای نقوش سیاه رنگ هندسی و هاشوری و خطوط کمر بندی ذر زیر — این اصطلاح برابر واژه Tesson ذکر شده است که تکه سفالهای منقوش از هر تمدن را گویند.

لبه یک ردیف بز کوهی (جمعاً ۷ بز) که تاحدی بطرح هندسی در آورده‌اند دارد. قطر دهانه ۲۸/۵ و بلندی آن ۳۰ سانتیمتر است.

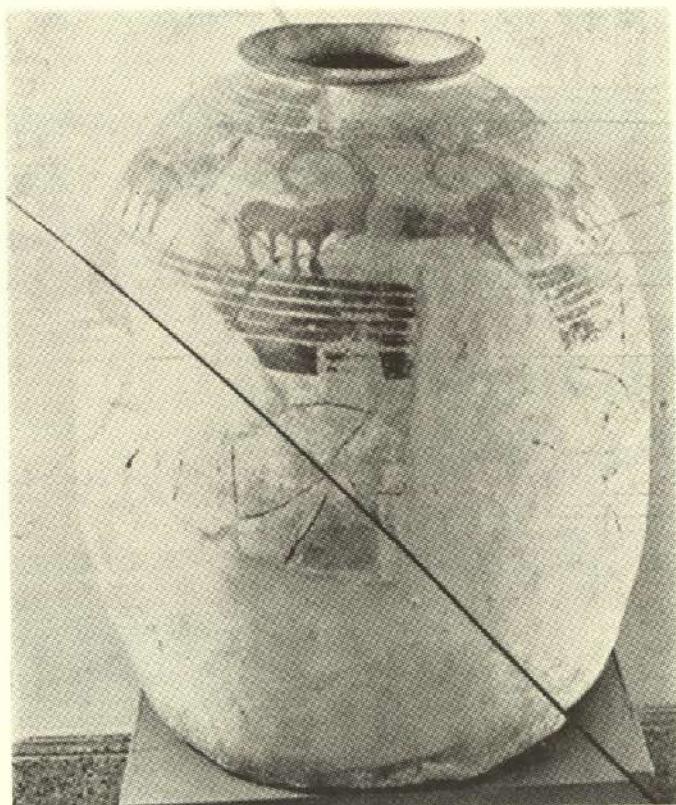
(شکل ۸)

شماره ۴۵ سیلک III (۳۱۰۰ سال پیش از میلاد) لیوان سفالی نخودی - رنگ تقریباً استوانه‌ای که قسمت پائین بدنه آن مخروطی است دارای نقش سیاه رنگ تزئینی هندسی و خطوط کمربندی است. بین نقش هندسی در سه طرف سه بز کوهی (یاسه گوزن) که بطرح هندسی در آورده شده است جاهای خالی لیوان را پرمیکند. قطر دهانه ۱۱ و بلندی آن ۱۷ سانتیمتر است.

(شکل ۹) چند نمونه از طرح ظروف سفالی و قطعات سفال تمدن سیلک گاشان که برای مقایسه با نقش بانقوش تمدن های دیگر نموده شده است.

شماره ۵۰ سیلک III (۳۱۰۰ سال پیش از میلاد) خمره سفالی نخودی - رنگ با تزئینات هندسی سیاه و خطوط کمر بندی . یک ردیف بزرگ (جمعاً ۸ بزرگ) در قسمت بالای بدنه خمره نقش شده است . قطر دهانه ۲۶ و ارتفاع آن ۱۷ سانتیمتر است .

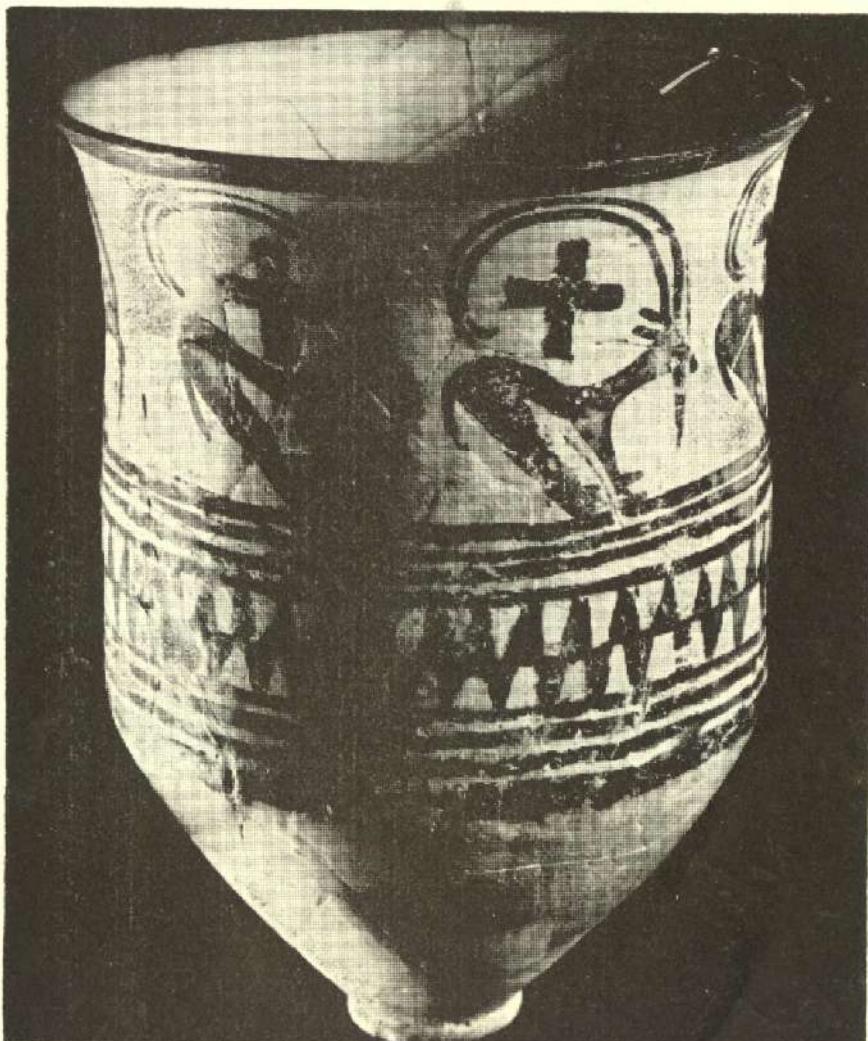
(شکل ۱۰)

شماره ۸۶۳ سیلک III (۳۱۰۰ سال پیش از میلاد) کاسه سفالی نخودی رنگ پایه دار دارای نقش سیاه رنگ هندسی و هاشوری و خطوط کمر بندی است در زیر لبه یک ردیف بزرگوهی (جمعاً ۴ بزرگوهی) موجود است. قطر دهانه ۱۳۵ و ارتفاع ۱۴ سانتیمتر.

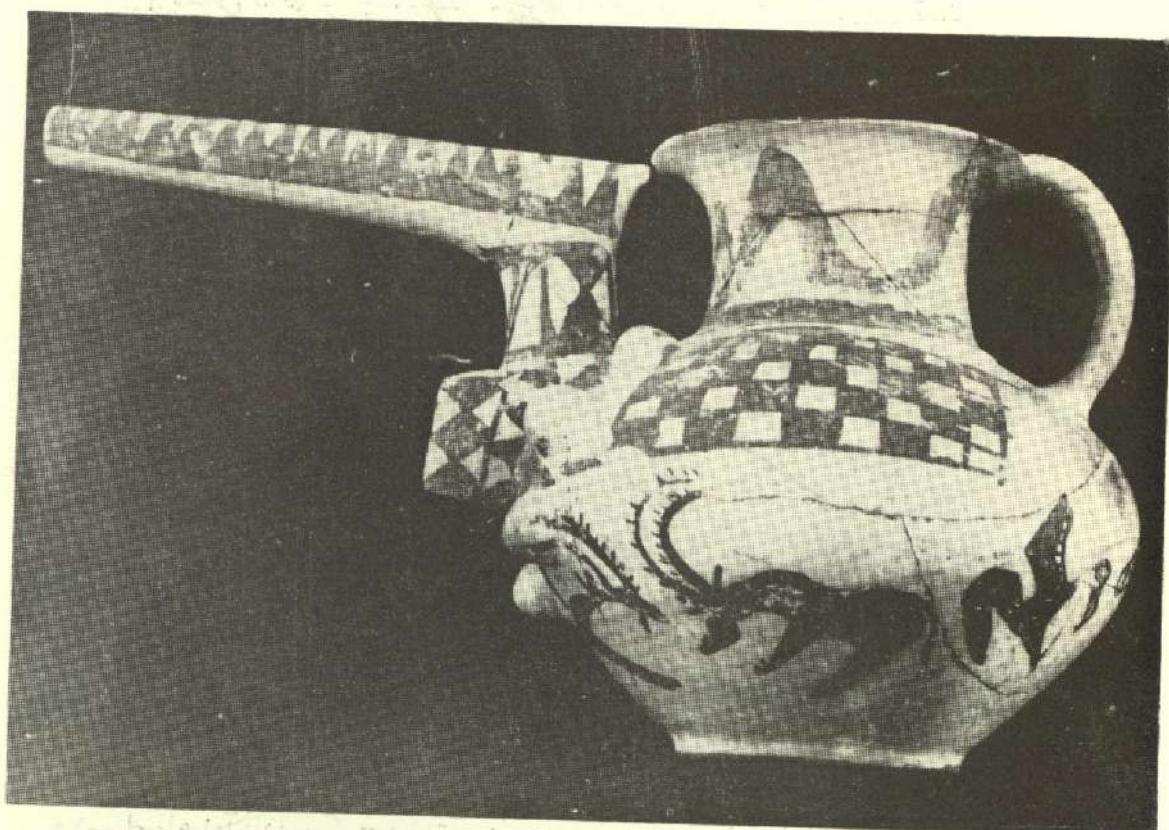
(شکل ۱۱)

شماره ۶۰۲۱ سیلک III (۳۱۰۰ پیش از میلاد) لیوان سفالی نخودی - رنگ تقریباً استوانه‌ای که قسمت پائین بدنه آن مخروطی است. دارای نقوش تزئینی هندسی سیاه رنگ و چند ردیف خطوط کمر بندی. زیر لبه روی بدنه یکردیف نقش بز کوهی (جمعاً ۶ بز) دیده می‌شود. در میان شاخ بزها نقش صلیب (+) که نشانه گردونه خورشید است وجود دارد. قطر دهانه ۱۲۵ میلی‌متر و ارتفاع ۱۷ سانتی‌متر.

(شکل ۱۲)

شماره ۱۷۳ سیلک VI (۱۰۰۰-۸۰۰ پیش از میلاد) ظرف سفالی نخودی- رنگ بشکل قوری بالوله ناودانی بلندودهانه تنگ و یک دسته. در زیر لوله برجستگی های کروی شبیه تکمه دارد. روی بدنه با شطرنجهای هندسی سیاه رنگ تزئین شده و جای خالی را نقش چند حیوان پر کرده است که بز کوهی نیزیکی از آنهاست این قوری از نظر طرح با قوریهای مفرغی لرستان قابل مقایسه است. قطر دهانه ۸ و بلندی ۱۳ سانتیمتر.

(شکل ۱۳)

تمدن اسماعیل آباد تهران^{۱۰}

تمدن تپه موشلان اسماعیل آباد مربوط به هزاره چهارم پیش از میلاد و همدوره با تمدن های چشم‌علی ری و قره تپه شهریار میباشد. سفال این تمدن سرخ‌رنگ با نقوش قهوه‌ای است. نقوش آنها متنوع و بیشتر هندسی یا نقش حیوان مانند بز کوهی و گوزن است. در این دوره نیز علاوه بر تزئینات هندسی هنرمندان و سازندگان ظروف سفالی سعی کرده‌اند که حیوانات را ردیفی و پشت سرهم بین تزئینات هندسی قرار دهند و منظور هنرمند بیشتر پر کردن جاهای خالی ظروف بوسیله نقش حیوان بوده است.

اکنون تصویر چند نمونه از ظروف سفالی منقوش این تمدن که به شماره های ۱۱۰۲۳-۱۱۰۱۳-۱۱۰۰۶ و ۱۲۶۰۴ دفتر کل موزه ایران باستان (بخش پیش از تاریخ) ثبت شده است ارائه میگردد.

شماره ۱۱۰۲۳ تمدن تپه موشلان اسماعیل آباد (هزاره چهارم پیش از میلاد) ظرف سفالی - آجری رنگ و مدور با دهانه گشاد و تزئینات هندسی و خطوط کمر بندی به رنگ قهوه‌ای سیر بین تزئینات هندسی را ردیف نقش بزهای کوهی (جمعاً ۲۰ بز) پر کرده است. قطر دهانه ۲۳/۵ و ارتفاع آن ۲۸/۵ سانتی متر است. (شکل ۱۴)

شماره ۱۳۶۰۴ تمدن تپه موشلان اسماعیل آباد (هزاره چهارم پیش از میلاد) ظرف سفالی آجری رنگ مدور دهانه گشاد با تزئینات هندسی و خطوط دال بر کمر بندی و دور دیف نقش بز کوهی دور بدن دارد. قطر دهانه ۲۴ و ارتفاع ۲۳ سانتی متر است. (شکل ۱۵)

۱۰ - اسماعیل آباد بین کرج و هشتگرد رو بروی دهکده ینگی امام (تازه امام) به مسافتی در سمت جنوب شاهراه تهران - فزوین قرار گرفته است. در این محل یک تپه باستانی بنام تپه موشلان است که تمدن آن به هزاره چهارم پیش از میلاد می‌رسد. کاوش علمی در این تپه طی سالهای ۱۳۳۷ و ۱۳۳۸ هجری شمسی بوسیله آقای مهندس علی حاکمی رئیس کنونی موزه ایران باستان انجام گرفته است.

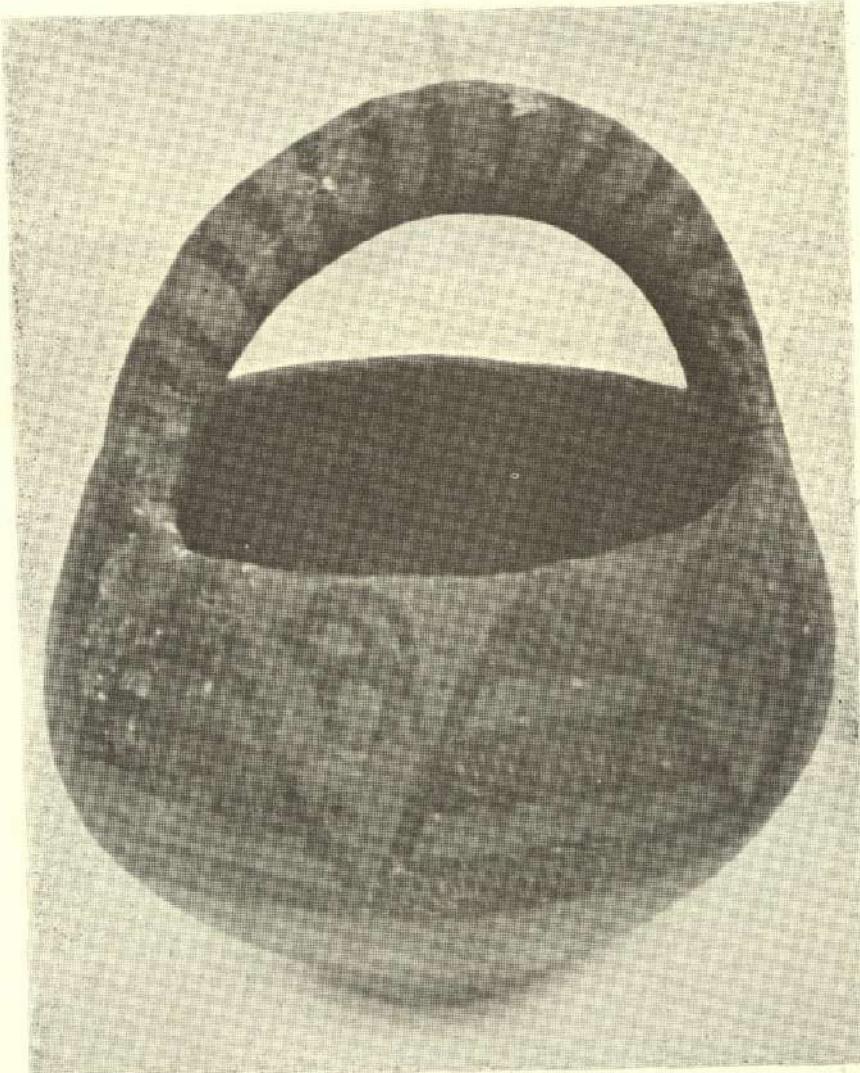
(شكل ١٤)

(شكل ١٥)

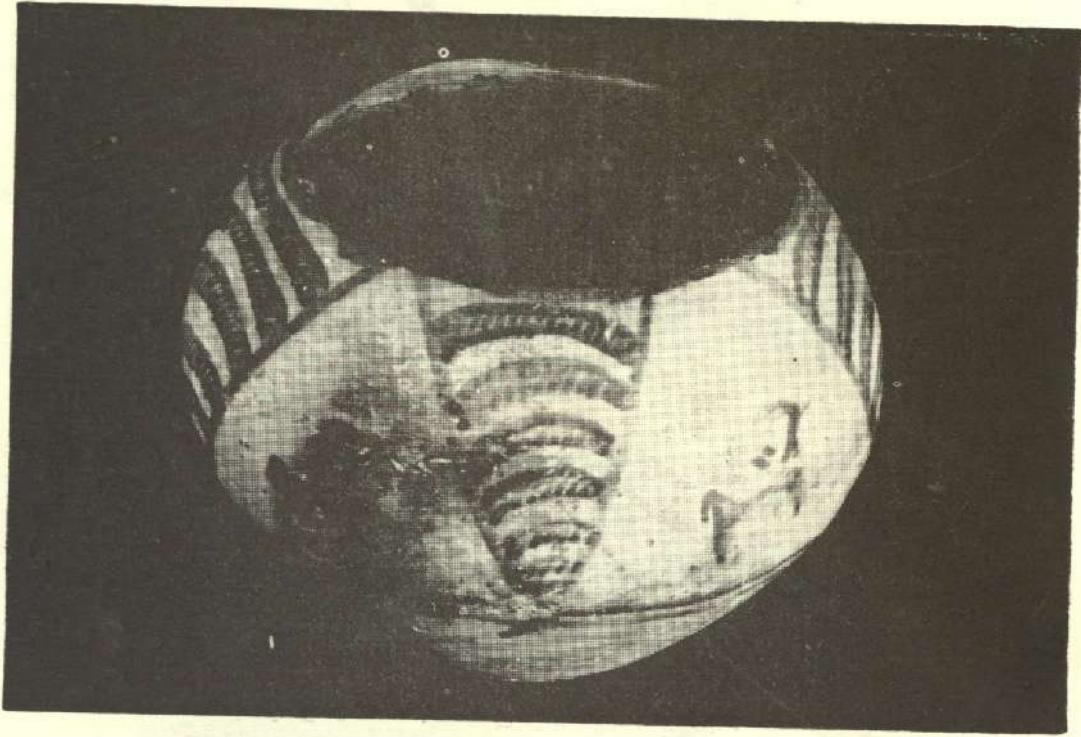
شماره ۱۱۰۰۶ تمدن تپه موشلان اسماعیل آباد (هزاره چهارم پیش از میلاد)

ظرف سفالی آجری رنگ، مدور مانند زنبیل، دارای دسته‌ای روی دهانه و تزئیناتی روی بدنه. تزئینات آن سیاه رنگ و از چند مثلث که به فاصله‌های معینی هاشور خورده تشکیل گردیده است - فاصله مثلث‌ها را دیف بزهای کوهی (جمعاً ۸ بز) پر کرده است. قطر دهانه ۱۶ و ارتفاع آن ۲۴ سانتی متر است.

(شکل ۱۶)

شماره ۱۹۰۹۳ تمدن تپه موشلان اسماعیل آباد (هزاره چهارم پیش از میلاد) ظرف سفالی آجری رنگ مدور بادهانه گشاد و دارای تزئینات هندسی. بین تزئینات هندسی را ردیف بزهای کوهی (جمعاً ۶ بز) پر کرده است. قطر دهانه ۱۳/۸ و ارتفاع آن ۱۵/۲ سانتی متر است.

(شکل ۱۷)

تمدن چشم‌علی‌ری (هزاره چهارم و پنجم پیش از میلاد) (۱۱) باستان شناسانی که در چشم‌علی‌ری کاوشهای علمی انجام داده‌اند به دو تمدن مختلف بشرح زیر : در این تپه برخورده‌اند :

۱۱ - چشم‌علی‌ری در نزدیکی شهری قرار دارد و جزو حومه شهر تهران بشمار می‌آید. آثار تمدن باستانی این محل ۱۳۱۳ هجری شمسی به وسیله پروفسور اریخ - اف - اشمیدت Pro - Erich - F. Schmidt باستان شناس معروف آمریکائی که از طرف موزه دانشگاه پنسیلوانیا مامور کاوشهای آنجا بود کشف شد و مربوط به هزاره چهارم و پنجم پیش از میلاد می‌باشد . تمدن چشم‌علی‌ری به چند دوره تقسیم شده و هر دوره با سفال و یزه‌ای مشخص است و متأسفانه تاکنون کتاب مستقلی راجع به آثار مکشوف در باره این تمدن نوشته نشده است .

طبقه I دارای سفال سیاه رنگ با نقوش هندسی و قابل مقایسه با تمدن تپه حصار I - الف است .^{۱۲}

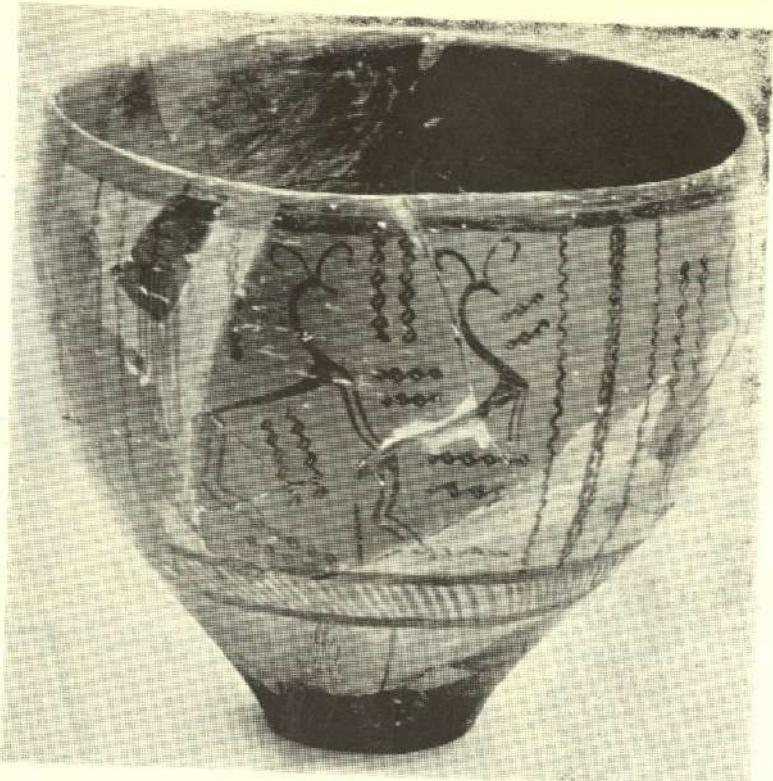
طبقه II دارای سفال آجری رنگ و گاهی سیاه رنگ با نقوش هندسی قهقهه ای رنگ تزئینی است. گاهی بین نقوش هندسی را حیوانی پر کرده است. این حیوان بیشتر بزرگوهی یا گوزن است. این تمدن قابل مقایسه با تمدن طبقه I - ب - تپه حصار بوده و رویه مرفت نقوش آن دارای جنبه هنری^{۱۳} است. هنرمندان این دوره نقش ها را بصورت حقیقی رسم نکرده اند بلکه بیشتر کار آنها بطرحهای نزدیک به نقوش هندسی درآمده است و حیوانات را معمولاً در حال فرار یا جست و خیز نشان داده اند. از اشیاء جالبی که در نمونه های مکشوف از این تمدن به چشم می خورد علاوه بر نقش چند قطعه سفال دو کاسه سفالی با نقش بزرگوهی است.

این دو کاسه که به شماره های ۵۹۴ و ۵۹۵ دفتر کل موزه ایران باستان (بخش قبل از تاریخ) ثبت گردیده است اکنون ارائه می شود. (شکل ۱۸)

شماره ۵۹۶ تمدن چشممهعلی ری (اوخر هزاره پنجم پیش از میلاد) کاسه سفالی قرمز رنگ با نقش های هندسی قهقهه ای رنگ و دال بر های موازی باهم و خطوط کمر بندی که بین آنها هاشور خورده است. فواصل نقوش هندسی را بزهای کوهی (یا حیوان شاخدار دیگر) که بطرح هندی درآورده اند پر کرده است بطور یکه در فاصله بین دو خط تقسیم بندی نقش دو حیوان در حال جست و خیز قرار گرفته است و رویه مرفت بر روی بدنه این کاسه نقش ده حیوان شاخدار دیده می شود. قطر دهانه $22/5$ و ارتفاع ۱۶ سانتی متر. (شکل ۱۹)

۱۲ - شرح تمدن تپه حصار دامغان در همین مقاله آمده است.

۱۳ - نقوش هنری بر روی نمونه های مکشوف از این تمدن عبارتست از تصویر درختهای کوچک خرما - گل و برگهای متقطع - زوايا و خطوط منحنی - نقش حیوانات که همگی دارای ارزش هنری است .

(شكل ١٩)

(شكل ٢٠)

(٢٥)

(شکل ۱۸)

چند نمونه از قطعات سفال متفوش
از آثار مکشوف در جسمه علی ری که برای
مقایسه با قطعات سفال مریبو طب تهدنهای
نقاط باستانی دیگر اراده شده است در
همه این قطعات سفال نقش بزرگواری با

شماره ۵۹۵ تمدن چشم‌علی ری (اواخر هزاره پنجم پیش از میلاد) کاسه‌سفالی قرمز رنگ مدور با نقوش هندسی سیاه‌رنگ که از دو خط دال بر کمر بندی تشکیل شده است. هنرمند سازنده آن بین دو خط دال بر کمر بندی را هاشور زده و به صورت خانه‌های شطرنجی درآورده است. در زیر این نقوش فقط نقش بزگوهی دیده می‌شود. قطر دهانه ۱۳ و ارتفاع ۱۱ سانتی‌متر است. (شکل ۲۰)

تمدن تل باکون تخت جمشید (هزاره چهارم پیش از میلاد)^{۱۴} تل باکون در جلگه مرودشت فارس قرار گرفته است. سفال این تمدن از جنس ظریف، نخودی رنگ و نقش دار بوده به سفال پوست تخم مرغی معروف شده است. نقش‌ها بیشتر هندسی است و گاهی هم سازنده‌آنها از نقوش طبیعی الهام گرفته و نقش‌های را بصورت هندسی درآورده است. در بین نقوش توجه زیادی به نقش گردونه خورشید شده است و هنرمند آن را بصورت‌های مختلف مدور و چهارپر مانند صلیب شکسته (نشانه خورشید) نشان داده است. همراه ظروف سفالی مجسمه‌های زیادی از حیوانات از جنس گل پخته پیدا شد که عبارت بود از پیکره سگ، خرس، گربه، گوسفند، اردک، غاز وغیره. از جالب‌ترین اشیاء تل باکون گذشته از نقش قطعات سفال آن دو کاسه

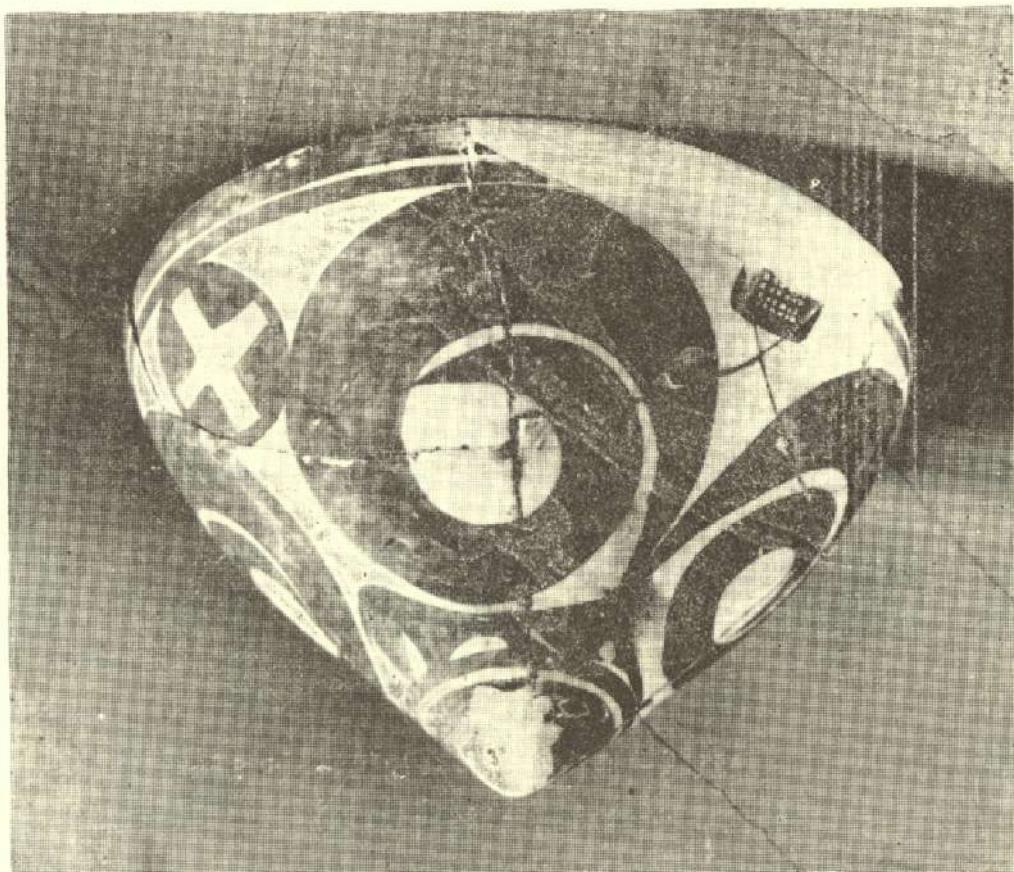
^{۱۴} - چهار تپه باستانی با نشانه‌ای از تمدن‌های هم‌عصر به نامهای «تل جغا» - «تل موشکی»، «تل تیموران» و «تل باکون» در جلگه مرودشت بین تخت جمشید و شیراز قرار گرفته است. کاوشهای «تل باکون» Tall-I-Bakun، نخستین بار به وسیله پروفسور ارنست هرزلد Ernest Herzfeld و سپس بوسیله پروفسور اریخ - اف اشميدت Pro - Erich - F . Schmidt این تپه به کاوشهای علمی ادامه دادند نتیجه نخستین کاوشهای و برسیهای مربوط به محل نامبرده در کتابی بنام Tall-I-Bakun A-Season of 1932 از طرف مؤسسه شرقی دانشگاه شیکاگو بوسیله الکساندر لانگسدورف Aleksander-Langsdorff و دونالد - ای Donald-E . Maccown نوشته و منتشر شده است.

سفالی با شماره های ۶۰۵۱ و ۳۰۵۱ است که در موزه ایران باستان نگهداری میشود . در جدار خارجی و در طرفین هر دو آنها نقش دو بز کوهی وجود دارد و هنرمند در نشان دادن شاخ بزهابه اندازه ای غلو کرده که تمام قسمتهای خالی کاسه را با اداء دادن شاخها و خمیدگی پوشانیده است .

چون در کاوشهای این تپه به فلز دست نیافته اند باستانشناسان تمدن باکون را هربوط به اواخر هزاره پنجم واوائل هزاره چهارم پیش از میلاد می دانند .

شماره ۳ - نهونه ظرف مکشوفه در قل باکون - تخت جمشید (هزاره چهارم پیش از میلاد)

کاسه سفالی قیفی شکل نخودی رنگ با نقش دو بز کوهی که بطرح شیوا در آورده اند بصورتی که شاخهای بز مانند دو دایره بزرگ تمام بدنه ظرف

(شکل ۲۳)

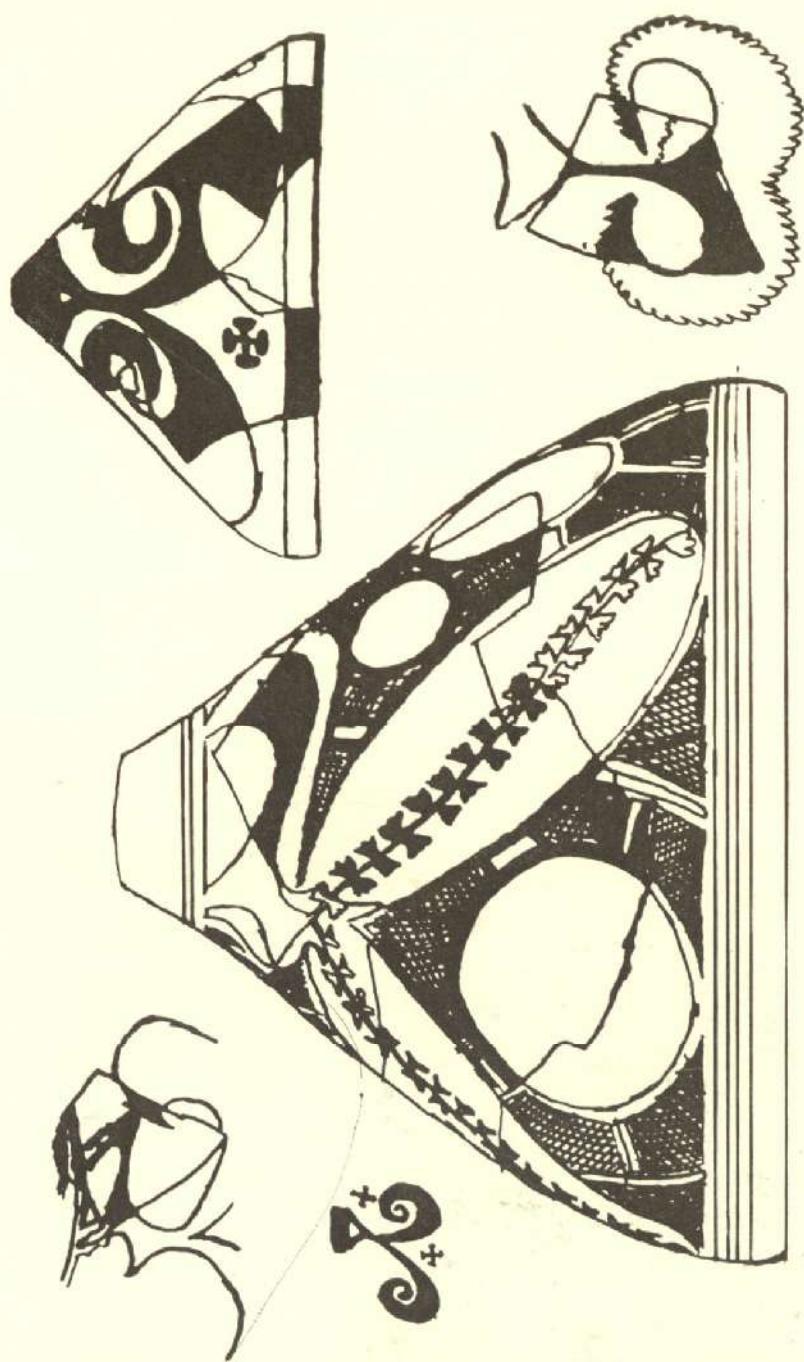
را فرا گرفته است . بین دو شاخهای بز نقش گردنخ خورشید را بصورت صلیب شکسته (+) نشان داده اند از اینجا معلوم میشود که میان شاخهای بزرگ بز کوهی و خورشید رابطه‌ای وجود داشته است . قطر دهانه ۱۸/۵ متر و ارتفاع ۱۱ سانتی متر .

شماره ۶۰۵۱ نمونه ظرف مکشوف در تل باکون تخت جمشید (هزاره چهارم پیش از میلاد)

کوزه‌سفالی بزرگ شبیه خمره‌نخودی رنگ که دارای گردن کوتاه‌به بخارج برگشته است . زیر گردن وروی بدنه آن باسه حاشیه افقی و قسمت پائین کوزه با دو حاشیه پهن افقی هزین است و در فاصله بین این حاشیه ها از سه طرف نقش سه بز کوهی قرار گرفته است و هنرمند در ترسیم شاخ بزها تا آن اندازه زیاده روی کرده که شاخها تمام سطح ظرف را فرا گرفته است . قطر دهانه ۱۳ و ارتفاع ۲۷/۵ سانتی متر .

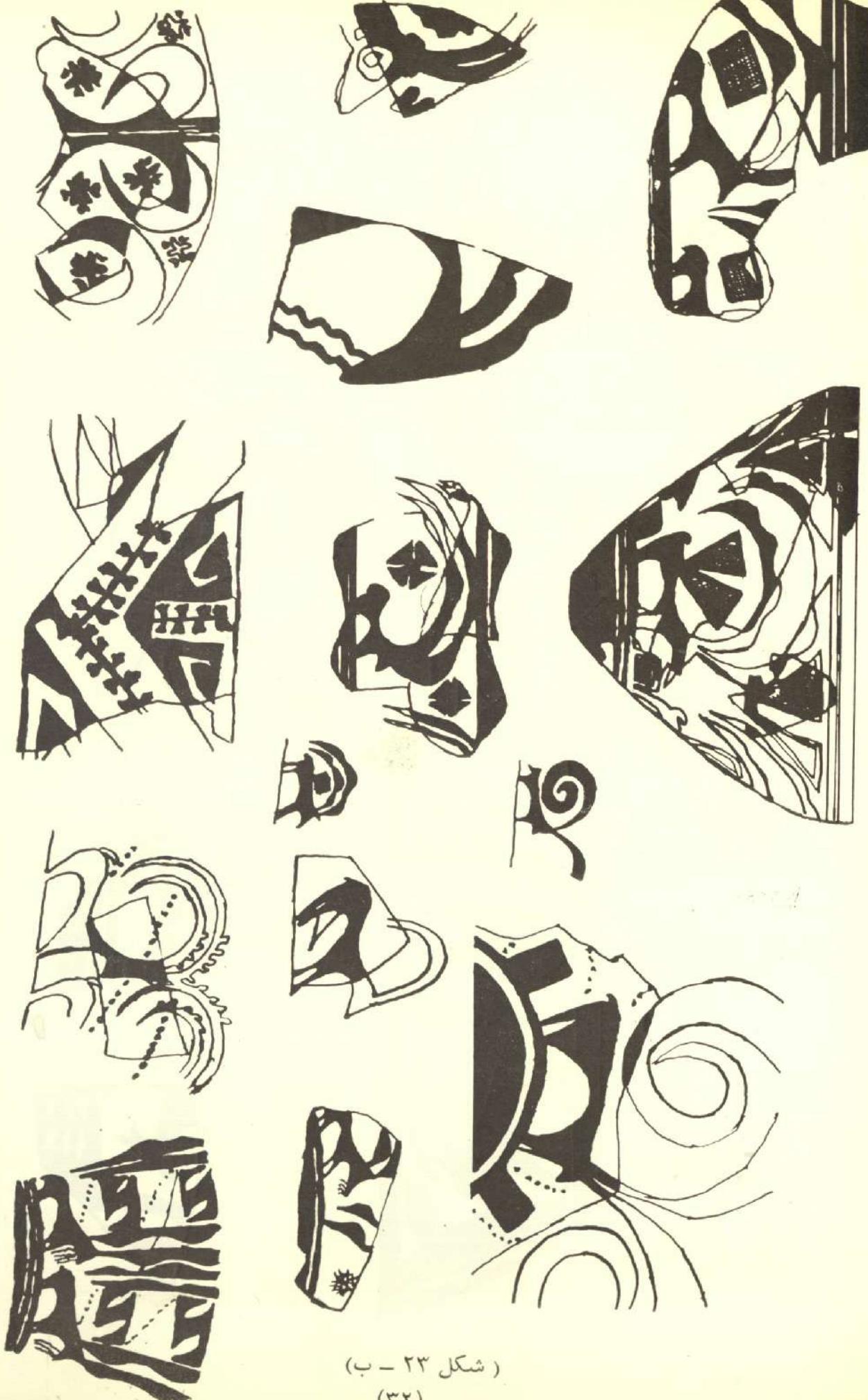

(شکل ۲۴)

(شکل ۲۳ - الف)

نمونه های دیگر از قطعات سفال مکشوف در تل باکون - تخت چوشید
با نشانه خورشید و شاخهای پیچیده و تزئینی بزهای کوهی (هزاره چهارم
پیش از میلاد)

(شكل ٢٣ - ب)

